

УДК 902:355.48 (477–11) “1/3”

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРИЗОНТУ РИМСЬКОГО ЧАСУ НА ПАМ'ЯТКАХ ПРИЛБИЧІ-I ТА ГРЯДА-II

Тарас МИЛЯН

Олег ОСАУЛЬЧУК

Інститут археології НАН України

Науково-дослідний центр “Рятівна археологічна служба”

У 2005 р. НДЦ “РАС” ІА НАН України були проведені рятівні археологічні розкопки на багат шарових поселеннях Прилбичі-I та Гряда-II, де було зафіксовано культурно-хронологічний горизонт римського часу. У результаті досліджень виявлено рештки наземних та заглиблених господарських комплексів. Зібрано численний керамічний матеріал – фрагменти ліпного та гончарного посуду, пряслиця, виробів із металів. За характерними особливостями час існування поселення Прилбичі-I визначено III–IV ст. н. е., а Гряда-II – II–III ст. н. е.

Ключові слова: римський час, поселення, кераміка, господарський комплекс.

У 2005 р. експедиція Науково-дослідного центру “Рятівна археологічна служба” Інституту археології НАН України проводила рятівні археологічні роботи у зоні будівництва нової концесійної дороги Краковець-Львів. Під час цих робіт досліджувалися пам'ятки римського часу Прилбичі-I та Гряда-II.

Поселення Прилбичі-I відкрито у 2005 р. експедицією НДЦ “РАС” ІА НАН України. Пам'ятка Гряда-II відкрита В. Коноплею у 1995 р. та додатково обстежена у 1998 р. У літературі вона до цього часу мала назву поселення Гряда-I і попередньо відносилася до культури лійчастого посуду та періоду Київської Русі XII–XIII ст.¹

Територія дослідження археологічних пам'яток відноситься до двох фізико-географічних районів – Надсянської низовини (Прилбичі) та Малого Полісся (Гряда II)².

Надсянська низовина займає північно-західну частину Передкарпаття. В геоморфологічному відношенні це територія Надсянської моренно-зандрово-алювіальної рівнини, яка розчленована широкими заболоченими долинами рік Завадівки, Шкла, Віжомлі, Вишні. Переважаючі абсолютні висоти тут становлять 250 м – у долинах річок і 300 м – на припіднятих вододільних ділянках. Формування сучасного рельєфу в основному відбувалось в антропогені в результаті річкової діяльності. Незначний перепад відносних висот (50 м) і достатня кількість опадів (600 мм) сприяли

значному заболоченню території в минулому. Особливо заболоченими були широкі долини річок (Шкло, Вишня) і їхніх невеликих, але чисельних приток.

У ландшафтному відношенні це територія Надсянського природного району. Вона відзначається поліською структурою ландшафту, проте досить своєрідною: поряд з рівнинними слабодренованими і заболоченими місцевостями на флювіогляціальних пісках, вкритих переважно сосново-дубовими лісами, тут поширені добре дреновані місцевості лесових терас, які вкриті сірими опідзоленими ґрунтами та подекуди лучно-болотними ґрунтами і зайняті переважно орними угіддями.

Характерними особливостями іншого фізико-географічного району – Малого Полісся, є рівнинність території, незначне коливання відносних висот, велике поширення пісків у складі поверхневих відкладів, слабо врізані річки, які повільно течуть серед заболочених заплавл. Сучасний мезорельєф території сформувався протягом другої половини антропогену. Значний вплив при цьому мала діяльність льодовикових вод (Дніпровське зледеніння), унаслідок якої утворився окремих район Малого Полісся – Грядове Побужжя.

Грядове Побужжя – цілком оригінальний природний район лесового лісостепоного типу зі значною участю комплексів поліського типу (боліт і лук), які займають понад 30 % загальної площі району. Абсолютні висоти тут досягають 250–260, а відносні – 20–30 м. Територія поділена широкими (1–3 км) плоскими, частково заболоченими долинами з невеликими річечками. Регіон належить до типових лісостепоного ландшафтних комплексів, значно змінених багатівіковою господарською діяльністю людини. Дібровні ліси, що були тут поширені в доагрикультурний час, майже цілком зведені, а на їх місці, як і на місці колишніх лучних степів, простягаються орні землі, загалом досить якісні. Поєднання лесових гряд з чорноземними і сірими лісовими ґрунтами та широких слабодренованих долин з лучними та болотними ґрунтами створює досить складні умови господарського використання земель. Ґрунтовий покрив представлений чергуванням сірих та темно-сірих опідзолених ґрунтів (легких суглинків) з дерново-підзолистими супіщаними ґрунтами та подекуди сірими чорноземами.

Пам'ятка Прилбичі-I знаходиться в ур. Рудки на території Терновицької сільської ради між сс. Чолгині, однойменної сільської ради, та Прилбичі. Відстань до північної межі с. Прилбичі (каплиця-усипальниця роду Шептицьких) становить приблизно 500 м, до с. Чолгині – 600 м. Через центральну частину поселення проходила вісь проекрованої траси Краковець-Львів. Поверхня пам'ятки на початок робіт була задернована та використовувалася під пасовище. Поселення займає нижню частину південного схилу пагорба. Експозиція поверхні пам'ятки – південь, південний схід. Схил середньої крутизни – до 8° (перепад висот у межах

закладених археологічних розкриттів 6–9 м). Із західної, південної та східної сторін пагорб у давній час омивався струмками, які на сьогоднішній час перетворені у меліоративні канали. За попередніми дослідженнями площа пам'ятки становить 150?250 м (рис. 1).

На території поселення закладено низку археологічних розкриттів, загальною площею 375 м². Під час робіт виявлено рештки шести об'єктів. З них відносно чіткі контури зафіксовано лише для об'єкта 1, який був рештками наземної споруди та об'єкта 6 – стовпової ямки. Решту ж об'єктів без чітких контурів, виділено на основі скупчення вимазки, подекуди із керамікою. Вони також могли бути рештки наземних споруд.

Археологічні розкриття закладено в центральній частині пам'ятки у вигляді траншей, що перетиналися під прямим кутом. **Траншеї 1 та 2**, розмірами 2?53,5 та 2?30 м відповідно, орієнтовані по лінії схід-захід.

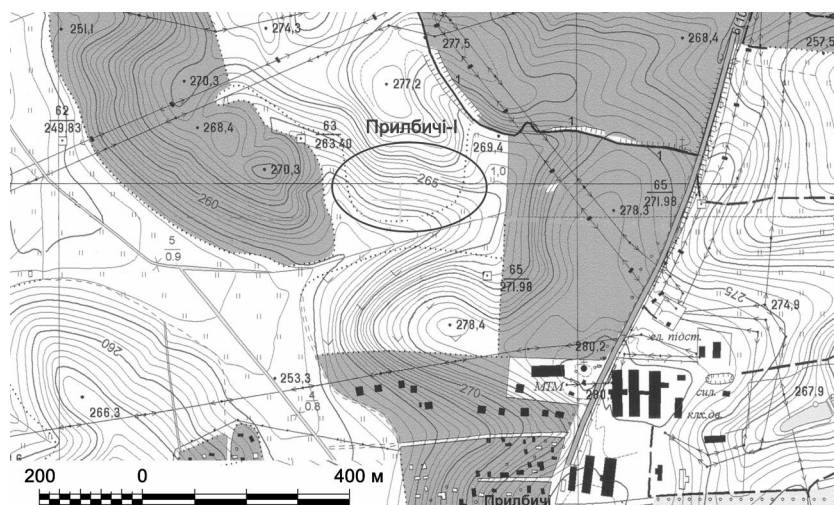

Рис. 1. Місце розташування поселення Прилбичі-І.

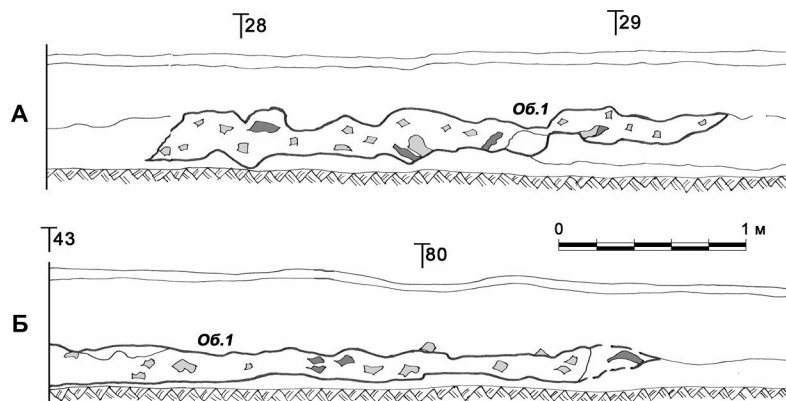
Fig. 1. Place of location of the settlement Prylbychi-I.

У процесі досліджень встановлено, що характер залягання ґрунтів у траншеях виглядав таким чином. Верхній шар становив дерн. За ним слідували рештки колишнього орного шару, потужністю 0,25–0,45 м. Він представлений темно-коричневими легкими суглинками. Від материка його відділяв малопотужний (до 0,03 м у західній частині та до 0,05 м у східній частині траншеї 1) перехідний шар темно-сірих супісків із значним вмістом піску або глини. У траншеї 2 за цим шаром слідували темно-коричневі суглинки із значним вмістом чорної гумусованої землі, які й склали рештки культурного шару поселення. Потужність його коливалась у межах 0,20–0,30 м. Значна кількість рухомих знахідок походить із цього шару. Материк представлений жовтою глиною, яка в східному напрямку змінювалась сіро-

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРИЗОНТУ РИМСЬКОГО ЧАСУ

жовтим піском. Глибина залягання материка із заходу на схід становила від 0,35 до 1,30 м від рівня сучасної денної поверхні (далі – СДП).

У квадраті 27 (східна частина траншеї 1) на глибині приблизно 0,35–0,40 м СДП зафіксовано об'єкт 1 у вигляді скупчення глиняної вимазки та уламків керамічного посуду. У східній частині траншеї 2, у квадратах 36–42 виділено на основі ґрунтових перебарвлень та скупчень вимазки ще два об'єкти – 3, 4.

Стратиграфічний профіль об'єкта 1 у траншеях 1 (а) та 3 (б)

Рис. 2. Прилбичі-І. Стратиграфічний профіль об'єкту 1.

Fig. 2. Prylbychi-I. Stratigraphy of object 1.

Траншеї 3, 4 розміром 2?32 та 2?45 м відповідно, орієнтовані по лінії північ-південь, закладено перпендикулярно до попередніх траншей. Також було здійснено прирізку 2?2 м у місці розташування об'єкта 1.

Стратиграфічний зріз траншеї 3 наступний. Після шару дерну залягали рештки колишнього орного шару – темно-коричневі суглинки, потужністю 0,25–0,35 м. Його змінював перехідний шар у вигляді темно-коричневих суглинків із значним вмістом сірого піску. Їхня потужність у середньому складала 0,07–0,10 м. Глибина залягання материка, який у північній частині був у вигляді жовто-сірого піску, а у південній – сіро-коричневого піску становила від 0,4 м до 0,5 м СДП. Стратиграфічний зріз траншеї 4 відрізнявся від зрізів попередніх траншей значним ускладненням. Під дерновим шаром містилися рештки колишнього орного шару – темно-коричневі суглинки, потужністю до 0,50 м. У цьому шарі зафіксовано незначні, до 0,70 м довжиною, запливні лінзи жовто-білого піску. Орний шар змінювався перехідним, який складався із темно-коричневих суглинків, перемішаних із сірим піском. Материк у цій частині траншеї представлений сіро-коричневим піском. У південній частині траншеї зафіксовано нашарування, які відповідали давньому переходу між заплавною та надзапальною терасами.

Під рештками орного шару виявлено темно-коричневі суглинки із середнім вмістом сірого та жовтого піску. Ці включення були відносно рівномірно перемішані. Товщина цього шару становила до 0,15 м. Далі йшов шар потужністю до 0,45 м, який відповідав давнім розливам річки (сучасного змеліорованого струмка). Це сірі зволожені супіски. У них зафіксовані прожилки білого, коричневого, жовтого піску, товщиною до 0,01 м. В окремих місцях кількість цих прожилок сягала кількох десятків. Далі було зафіксовано темно-коричневі легкі суглинки, товщиною до 0,20 м, які не містили жодних домішок. Їх змінювали чорні легкі зволожені суглинки, потужністю до 0,20 м. Материк, який простежено на глибині приблизно 1,50 м, представлений коричнево-сірим зволеним супіском із значним вмістом дрібної гальки. Материк по всій довжині траншеї мав різні рівні залягання – від 0,7 м СДП (у північній частині) до рівня 1,55 м СДП.

У південній частині траншеї 3 виявлено рештки об'єкта 6, а у траншеї 4 на глибині 0,5 м СДП зафіксовано рештки об'єкта 2 у вигляді скупчення вимазки та кераміки.

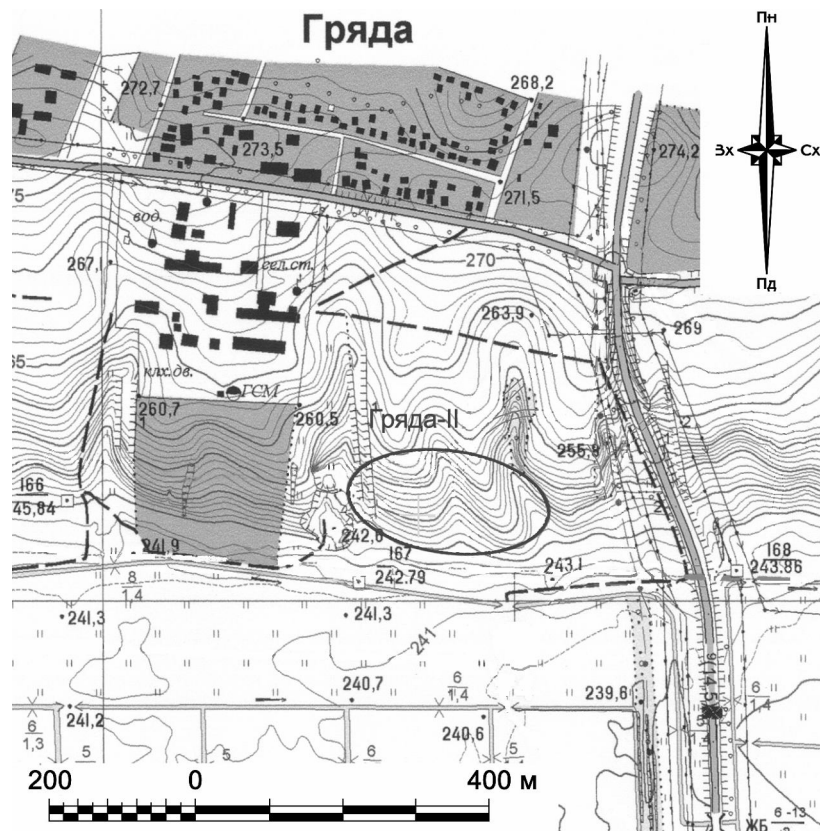

Рис. 3. Місце розташування поселення Гряда-II.
Fig. 3. Place of location of the settlement Gryada-II.

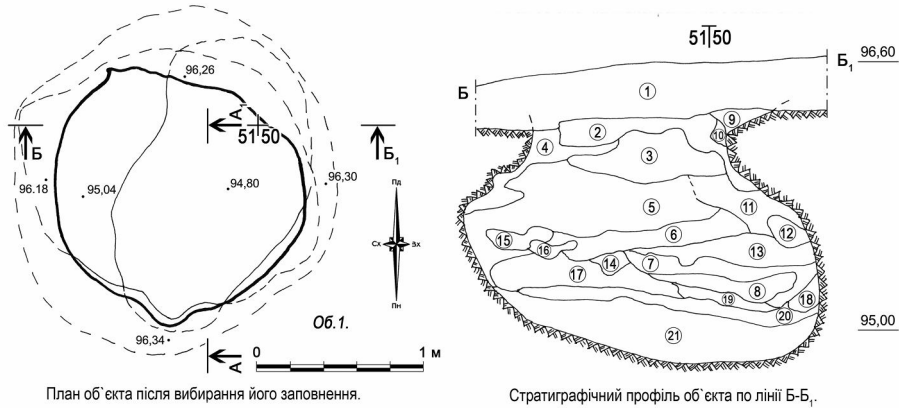

Рис. 4. Гряди-II. Стратиграфічний профіль об'єкту 1: 1 – орний шар, гумусовані темно-сірі супіски; 2 – світло-сірі супіски; 3 – темно-сірі супіски із включенням глини, вимазки, каміння; 4 – коричневі супіски із вкрапленнями вугликів та вимазки; 5 – сіро-коричневі супіски із вкрапленнями бежевого піску, вугликів, вимазки; 6 – світло-коричневі супіски із вкрапленнями бежевого піску; 7 – світло-коричневі супіски із вугликами та вимазкою; 8 – коричневі супіски; 9 – пісок бежевого кольору; 10 – темно-жовтий пісок; 11 – темно-сірі супіски із вкрапленням піску, вимазки, вугликів; 12 – жовтий пісок із незначними включеннями вимазки; 13 – сіро-попелясті супіски; 14 – темні коричнево-чорні супіски із включеннями вугликів, вимазки; 15 – пісок жовто-коричневого кольору; 16 – сірі супіски; 17 – темно-коричневі супіски із вмістом вимазки; 18 – пісок сіро-жовтого кольору; 19 – світло-коричневі супіски; 20 – супісок чорного кольору із значним вмістом сажі та вугликів; 21 – темно-коричневі супіски із вкрапленням перепаленого каміння, вимазки та вугликів; 22 – коричневі суглинки із вкрапленням вугликів та вимазки; 23 – темні коричнево-чорні супіски із вкрапленням вугликів.

Fig. 4. Gryada-II. Stratigraphy of object 1. 1 – modern soil, dark-gray sands with humus; 2 – light-gray sands; 3 – dark-grey sands with clay, stones and daubing; 4 – brown clayish sands with daubing and pieces of coal; 5 – grayish-brown clayish sands with spots of white sand and fragments of coal and daubing; 6 – light-brown clayish sands with daubing and pieces of coal; 7 – light-brown clayish sands with daubing and pieces of coal; 8 – brown clayish sands; 9 – white sand; 10 – dark-yellow sand; 11 – dark-gray clayish sands with spots of sand, daubing and pieces of coal; 12 – yellow sand with small pieces of daubing; 13 – gray-ashen sand; 14 – dark brownish-black clayish sands with pieces of coal and daubing; 15 – yellowish-brown sand; 16 – gray clayish sands; 17 – dark-brown clayish sands with daubing; 18 – grayish-yellow sand; 19 – light-brown clayish sands; 20 – black clayish sands with soot and pieces of coal; 21 – dark-brown clayish sands with pieces of burned stones, daubing and coal; 22 – brown clayish soil with little fragments of coal and daubing; 23 – dark blackish-brown clayish sands with small pieces of coal.

Розкоп 1 закладений за 15 м на схід від східного завершення траншеї 2 із розмірами 5?10 м. Стратиграфічний зріз у цьому розкритті не вирізнявся значною складністю. Верхній шар становив дерн. Його змінювали рештки колишнього орного шару у вигляді темно-коричневих легких суглинків, потужністю до 0,14–0,50 м. Під ним залягав чорний суглинок товщиною 0,10–0,30 м. У цьому шарі у великій кількості зафіксовано знахідки шматків глиняної вимазки. Нижче йшли темно-сірі, до коричневого зволожені супіски, потужністю 0,10–0,24 м. Від материка цей прошарок відділяв шар чорного зволоженого супіску, товщина шару сягала до 0,20–0,40 м. Материк у цьому розкритті виступив у вигляді жовтої зволоженої глини. Глибина залягання його коливалася від 1,0 до 1,2 м СДП. У розкопі зафіксовано скупчення вимазки, якому було присвоєно позначення об'єкт 5.

У результаті археологічних розкриттів, як зазначалося вище, виявлено низку об'єктів. Нижче подано їхню загальну характеристику.

Об'єкт 1 виявлений на глибині 0,20–0,30 м СДП на основі значного скупчення великих шматків глиняної вимазки та фрагментів керамічного посуду. Контури його нечіткі, що спричинено тривалим розорюванням та незначним заглибленням об'єкта. Можна припустити, що спочатку він був підпрямокутної форми, на що вказує густина та протяжність залягання вимазки та кераміки. Заповнення об'єкта становила чорна земля із значним вмістом рухомого матеріалу. Загалом потужність лінзи, яка відповідає заповненню об'єкта 1 сягала 0,15–0,20 м. Проте характер залягання завалу вимазки мав певні особливості. Так із західної сторони його потужність сягала до 0,20 м. Розміри його становили приблизно 2,70–3,00 м, що чітко зафіксовано у стратиграфічних колонках контрольних бровок. Це, ймовірно, відповідало б решткам наземної споруди. Із об'єкта походить значна кількість рухомого матеріалу – більше ніж півтори сотні одиниць (рис. 2).

Об'єкт 2 зафіксовано у траншеї 4 на глибині 0,50 м СДП. Як і у попередньому випадку його виділено на основі скупчення великих фрагментів вимазки разом із уламками керамічного посуду та на основі характеру заповнення об'єкта. Уламки глиняного посуду було зібрано з-над завалу вимазки. Жодних конструктивних елементів не простежено.

Об'єкт 3 виявлено у траншеї 2 на глибині 0,65 м СДП. Об'єкт виділено на основі заповнення із значним вмістом дрібних фрагментів вимазки. Заповнення проступало відносно чітко, проте контури його були досить нечіткими. Рухомий матеріал зібрано із поверхні об'єкта. Подальші його дослідження не змогли встановити чіткої форми та меж.

Об'єкт 4 зафіксований у траншеї 2. Рівень його виявлення становив 0,65 м СДП. На цьому рівні його характеризувало значне скупчення глиняної вимазки різних розмірів та уламків керамічного посуду. Контури об'єкта також нечіткі. Після подальшого його дослідження та вибирання було зафіксовано два великі скупчення вимазки, кераміки та каміння. Вони

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРИЗОНТУ РИМСЬКОГО ЧАСУ

знаходились на відстані приблизно 1,3 м одне від одного у напрямку північний захід – південний схід. Перше скупчення округлої форми, із найбільшими розмірами 0,3?0,4 м. Друге скупчення мало менш виразну форму і його розміри становили приблизно 0,5?0,7 м. Важливою деталлю цього скупчення було виявлення у його завалі фрагменту жорнового каменю. Із цих завалів вимазки та каміння здобуто значні фрагменти керамічного посуду, зокрема, миски із “Т”-подібним вінцем.

Об’єкт 5 виділено у розкопі 1 на глибині 0,50 м СДП. Як і попередні об’єкти він складався із заповнення у вигляді чорної землі, в якому досить інтенсивно проступали фрагменти вимазки різної величини та керамічного посуду. Поширення шматків вимазки зафіксовано у напрямку схід-захід на довжину близько 2,0 м та шириною до 0,20 м, товщиною до 0,30 м.

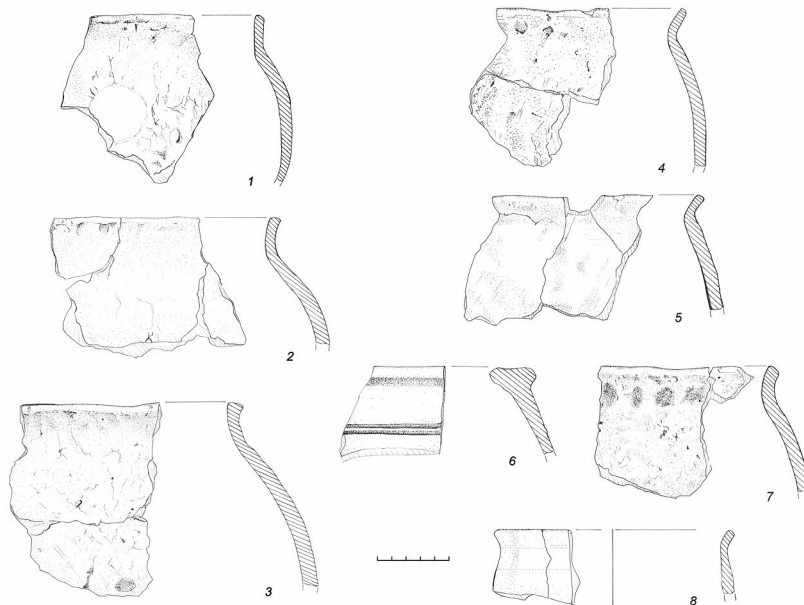

Рис. 5. Прилбичі-І. Археологічний матеріал з об’єктів 1 (3–4, 6–8) та 4 (1–2, 5).

Fig. 5. Prylbychi-I. Archaeological material from objects 1 (3–4, 6–8) and 4 (1–2, 5).

Об’єкт 6 зафіксовано у траншеї 3 на глибині 0,45 м СДП, за 1,5 м на північ від об’єкта 1. За зовнішніми характеристиками це були рештки стовпової ямки.

Комплекс рухомих археологічних знахідок із пам’ятки в основному представлено керамічними виробами – фрагментами посуду, пряслицями, вимазкою. Частина знахідок датується слов’янським часом VIII–IX ст. і належить райковецькій культурі.

Найбільша кількість рухомого матеріалу відповідає пізньоримському часу. У переважній більшості це фрагменти ліпного та кружального посуду. Ліпних фрагментів більше у співвідношенні до кружальних як 60 до 40 %.

Технологічна маса, з якої було виготовлено ліпний посуд, характеризується досить грубою фактурою, у тісті зафіксовано значні домішки крупного шамоту, подекуди крупнозернистого піску. Окрім того, у керамічній масі деяких фрагментів є сліди жорстви. Відповідно, поверхня таких фрагментів горбкувата, подекуди на ній збереглися сліди від загладжування як зовні, так і всередині посудин. Ліпні фрагменти здебільшого темно-коричневого, брунатного кольорів.

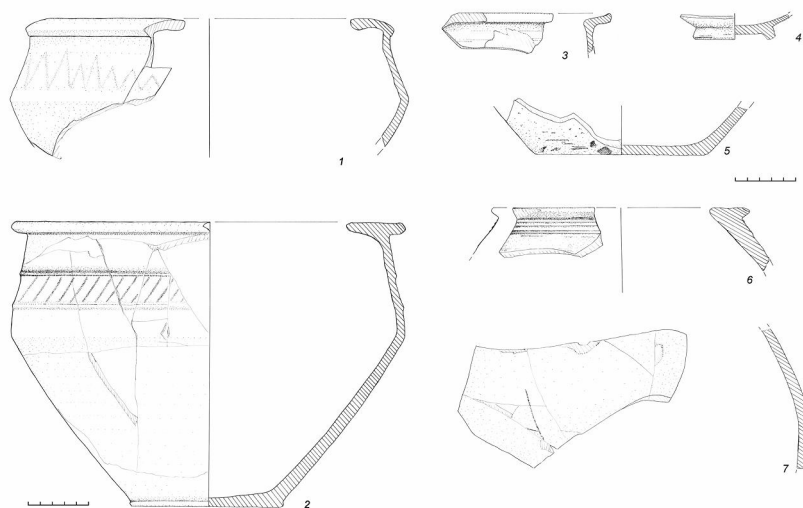

Рис. 6. Прилбичі-І. Археологічний матеріал з культурного шару (3–5, 8), об'єктів 1 (2, 6–7) та 4 (1).

Fig. 6. Prylbychi-I. Archaeological material from cultural layer (3–5, 8), objects 1 (2, 6–7) and 4 (1).

Практично всі фрагменти належать горщикам. На основі виявлених вінець виділено кілька типів. Перший тип представлений фрагментами горщиків із невисокою шийкою, вінця ледь відведені назовні, при завершенні потовщені, деякі із них носять сліди додатково підправління у вигляді горизонтального зрізу. Другий тип – це фрагменти із високою шийкою, величина якої коливається у межах 3 см (рис. 5, 2), вінце легко відведене назовні із незначним потовщенням при завершенні (рис. 5, 5). Окремі фрагменти носять сліди формування у вигляді горизонтального зрізу. Переважна більшість виявлених верхніх частин ліпних горщиків належить до цих двох типів. Окрім того у колекції знахідок наявні два уламки, які характеризуються відносно невисокою шийкою та вінцями, сильно

відведеними назовні, при цьому додатково відформованими вертикальним зрізом або заокругленими при завершенні (рис. 5, 4).

³. Ці типи горщиків є досить поширеними, за винятком другого, на пам'ятках цього часу у регіоні.

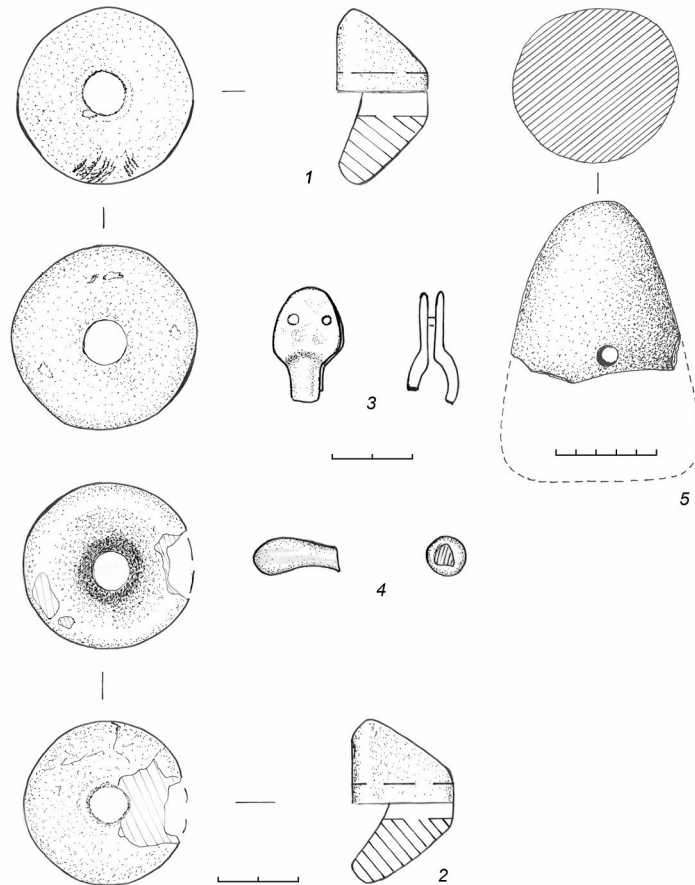

Рис. 7. Прилбичі-І. Археологічний матеріал з об'єкту 1 (1–2) та культурного шару (3–5).

Fig. 7. Prylbychi-I. Archaeological material from object 1 (1–2) and cultural layer (3–5).

Щодо інших виявлених частин горщиків, то насамперед потрібно зазначити, що весь масив придонних частин та фрагментів донець посудин поділено на дві групи. Першу групу становлять фрагменти, на яких дно окремо не виокремлено і практично відсутня межа між дном та придонною частиною. До другої належать фрагменти, у котрих дно виокремлено у вигляді невеликого цікаву колекцію керамічного комплексу цього періоду репрезентують два фрагменти верхніх частин посудин – горщиків (рис. 5,

1, 4). В'інця ледь відведені назовні, при завершенні заокруглені. Одне із них оздоблене під в'інцем пальцевими втисненнями (рис. 5, 1).

Керамічна маса, з якої виготовлено посуд, характеризується досить грубою фактурою. У ній зафіксовано значну домішку крупнозернистого піску, шамоту. Характерною особливістю є включення у тісто товченої кераміки. Окремі її фракції у масі сягають середніх розмірів 2–4 мм.

Отже, на основі попереднього аналізу можна стверджувати, що виявлені фрагменти верхніх частин горщиків відносяться до першого, другого та третього типів ліпного посуду за типологією В. Барана валика, який водночас є рештками кріплення посудини до поворотного столика, тому межа між дном та придонною частиною чітко виділена. На дні окремих фрагментів чітко проступають сліди від підсипки, яка здійснювалася для кращого відокремлення посудини, після її виготовлення, від станини.

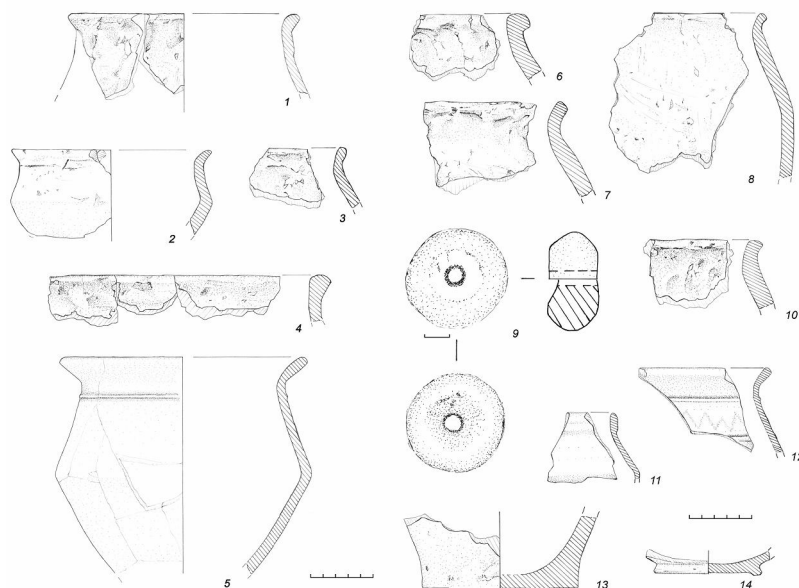

Рис. 8. Гряда-II. Археологічний матеріал з об'єкту 1.
Fig. 8. Gryada-II. Archaeological material from object 1.

Фрагменти кружального посуду вирізняються більшою різноманітністю форм та технікою виготовлення. Виявлені під час досліджень фрагменти посуду належать горщикам різного типу та мискам. Керамічна маса, з якої виготовлені посудини, характеризується добре відмудленою глиною, яка містить крупнозернистий пісок, а інколи й шамот. Всі вони темно-сірого, сірого або темно-брунатного кольору.

Верхні частини горщиків мають невисоку шийку. В'інця відведені назовні та потовщені, окремі з них додатково відформовані вертикально або

горизонтально. Один із уламків орнаментований у вигляді врізних паралельних ліній при основі вінця та шийки (рис. 5, 8). На основі попереднього аналізу ці уламки гончарних горщиків можна віднести до першого типу за типологією В. Барана⁴.

Фрагменти придонних частин поділено на кілька груп. Одну групу становлять денця, які відформовані у валик, що чітко відділяв дно від придонної частини. Інша частина була відформована без валика, і переходила одразу у стінку. Ці два типи відзначаються плоским дном. Ще одна група характеризується дном у вигляді кругової підставки. Такий тип міг належати як горщикам, так і мискам (рис. 6, 4).

У колекції є уламки, які належали піфосоподібним посудинам, призначеним для зберігання сипучих продуктів (рис. 6, 7). Вони належать верхнім частинам посудин. Характерною їхньою особливістю є відсутність шийки та широкі, горизонтально відформовані вінця.

Інша категорія знахідок належить фрагментам мисок, які є однією із найпоширеніших форм кружального посуду на пізньоримських пам'ятках цього регіону. Всі виявлені фрагменти (більше двох десятків одиниць) належали мискам із "Т"-подібним вінцем (рис. 5, 6; 6, 1, 2), які згідно з класифікацією В. Барана становлять четвертий тип⁵. Вінця відформовані у різний спосіб. Одні із них у перетині підовальної форми, інші мали більш складніше профілювання (рис. 5, 6). Миски характеризуються зовнішнім заломом, який відзначає перехід плічок у придонну частину. Частина із них має сліди оздоблення плечика орнаментом у вигляді кількох врізних паралельних ліній (рис. 6, 6), поєднання паралельних та хвилястих ліній або пролощеної ламаної лінії (рис. 6, 1). Трапляються також і комбінації цих мотивів, що є цілком характерно для кружального посуду цієї епохи⁶. Сліди орнаментування збереглися і на уламках боковин – це врізні паралельні лінії кількістю від двох до п'яти.

Серед інших типів посудин варто відзначити близько десятка фрагментів, які належали амфорам, що відрізняються від решти кольором – вони цеглясті та світло-брунатні. Керамічна маса відзначається наявністю у ній середньозернистого піску та добрим випалом. Товщина стінок фрагментів у межах 1 см.

До цього ж часу відносяться і знахідки двох пряслиць (рис. 7, 1, 2), які походять із об'єкту 1. Вони мають конусоподібну форму із зрізаним верхом та основою, втисненою у середину. Пряслиця світло-брунатного кольору. Параметри їх аналогічні: загальна висота – 23 мм, діаметр при основі – 40 мм, діаметр отвору – 13 мм.

Окрім того, цікавою є знахідка фрагменту протвєня, який походить із споруди 1. Збереглася лише частина дна із стінкою, які виготовлені із грубої керамічної маси, проте їхня поверхня заглажена, світло-брунатного кольору.

До глиняних виробів пізньоримського часу відноситься і фрагмент тягарця від ткацького верстата (рис. 7, 5). Він має конусовидну форму, посередині висоти у нього наскрізний отвір. Тягарець добре випалений, світло-брунатного кольору.

Із об'єкту 1 походить також фрагмент жорнового каменю, який виготовлений із вапняку, має округлу форму. Поширення власне такого типу ручних жорен припадає на наших землях на першу половину I тис. н. е.⁷

Цей хронологічний період представлений і низкою знахідок із металів. Усі ці знахідки походять із культурного шару. Насамперед, це залізна пряжка для ремня із рухомим язичком. Вона округлої форми, розміром 43?50 мм., діаметром 4 мм. Язичок виготовлений із квадратного дроту, що загнутий у петлю, якою кріпиться до рамки. Довжина язичка 45 мм. Такий тип пряжок був поширений у другій чверті I тис. н. е.⁸

Не менш цікавою та рідкісною знахідкою є бронзове окуття паска від рогу для пиття (рис. 7, 3). Це є петлеподібна застібка. Петля, шириною 8 мм і діаметром приблизно 1 см, на жаль, ушкоджена (перерубана). Завершення у неї – у вигляді двох геральдичних щитків підквадратної форми із розмірами 17?17 мм, скріплене двома заклепками. Поширення такої форми окуть припадає у Середній Європі на IV ст.⁹

Окрім того, виявлено дещо деформоване залізне шило, довжина якого становила приблизно 8 см; фрагмент виробу із пасти, який зазнав термічного впливу (рис. 7, 4) і може бути фрагментом намистини; виріб чорного кольору, оздоблений сірими та темно-червоними розводами із довжиною збереженого фрагменту 23 мм.

Пам'ятка Грядя-II знаходиться за 200–300 м на південь від села Грядя, однойменної сільської ради, за 300–400 м на захід від дороги Львів-Жовква та за 250 м на південний схід від тваринницького комплексу. Поселення займає південний схил невеликого кряжу. Схил середньої крутизни – до 8° (перепад висот у межах археологічних розкриттів – до 6 м). Поверхня схилу кряжу, на котрому знаходиться пам'ятка, поділена двома невеликими балками на три мисоподібні виступи. Східний та західний виступи мають пологі схили, а центральний – досить крутий. Із півдня до підвищення примикає зволожена торфова долина, яка на сьогодні частково осушена за допомогою меліорації. На відстані 50 м на південь від підніжжя протікає Яричівський канал, який є рештками давнього струмка (рис. 3).

Задля з'ясування меж давнього поселення, а також з метою встановлення потужності культурного шару, закладено низку археологічних розкриттів.

Траншея 1, розміром 2?57 м, закладена у східній частині підвищення, орієнтована по лінії північ-південь. Стратиграфічний профіль залягання ґрунтів у цьому розкритті характеризується нескладною будовою. Зверху орний шар, представлений гумусованими темно-сірими супісками,

потужністю 0,25–0,35 м. Його змінював шар сірих супісків із переважаючим вмістом піску бежевого кольору, потужністю 0,10–0,20 м. Від материка їх відділяв шар темно-сірого супіску, потужністю до 0,05 м. Материк – світло-коричневий лес, глибина залягання якого становила від 0,15 до 0,50 м СДП. Траншея 1 практично перетинала територію пам'ятки у напрямку північ-південь. Перепад висот у її межах не перевищував 7 м. В орному шарі траншеї зафіксовано незначну кількість фрагментів керамічного посуду та крем'яних знарядь.

Траншея 2, розміром 2?25 м, закладена перпендикулярно до траншеї 1 із західної сторони і відповідно орієнтована по лінії схід-захід. Грунтові шари у ній були схожими до попередніх. У західній частині траншеї зафіксовано включення темно-сірого піску, перемішаного із сірими суглинками, товщиною до 0,10 м, та лінзоподібної форми чорні суглинки із включенням коричневого лесу, товщиною до 0,14 м. У східному напрямку стратиграфічний зріз траншеї дещо відмінний. У передматериковій частині зафіксовано шар жовто-коричневого піску, контури якого характеризувалися нерегулярністю залягання. Потужність цього шару становила 0,04–0,20 м. У цій частині траншеї зафіксовано й лінзоподібні утворення темно-сірих супісків, товщиною 0,05–0,20 м. Материк, як і у попередньому випадку, представлений світло-коричневим лесом. В орному шарі зафіксовано окремі фрагменти керамічного посуду. Решток стаціонарних об'єктів не виявлено.

Траншея 3, розміром 2?22 м, закладена перпендикулярно до траншеї 1 із східної сторони і відповідно орієнтована по лінії схід-захід. Стратиграфічний профіль ґрунту у цій траншеї аналогічний до попередніх. Проте, у західній частині траншеї спостерігалось деяке ускладнення стратиграфічної колонки пов'язане із появою у цій частині локальних невеликих включень темно-сірих супісків товщиною 0,05–0,10 м. Також тут зафіксовано лінзоподібної форми темно-сірі супіски із включенням піску жовтого кольору протяжністю до 10 м та потужністю 0,05–0,15 м. У східній частині траншеї на материковій поверхні зафіксовано пляму округлої форми, заповнення якої становила чорна земля із включенням кераміки та вугликів – об'єкт 1.

Об'єкт 1 виявлено на материковій поверхні, на глибині 0,22–0,25 м СДП. У плані його контури округлої форми із чіткими краями, діаметром 1,60 м. Після вибирання заповнення встановлено, що це рештки господарської ями, яка мала дзвоноподібну форму і була заглиблена до 1,50 м відносно материка, з найбільшою шириною приблизно 2,0 м. У її заповненні виявлено велику кількість фрагментів керамічного посуду, залізний ніж, кістки тварин та вуглики. У нижній частині ями зафіксовано прошарки, потужністю від 0,05 до 0,20 м, які перекривали один одного. Це шари супісків коричневих та сірих відтінків із різноманітним вмістом вугликів та вимазки. Їх підстеляв шар супіску чорного кольору, із великим вмістом сажі

та вугликів, потужністю 0,05–0,12 м. Це рештки пожежі, яка і знищила цей об'єкт. Між ним та материком знаходився шар темно-коричневих супісків із вмістом перепаленого каміння та вугликів. Практично всі зазначені ґрунтові шари містили у різній кількості фрагменти керамічних виробів. Об'єкт мав однофазне функціонування, що підтверджується й аналізом рухомого матеріалу з нього (рис. 4).

Комплекс рухомих археологічних знахідок із пам'ятки представлений різноманітним асортиментом керамічних виробів – фрагменти посуду, пряслиця, вимазка та виробами із кременю і заліза. Рухомий матеріал з культурного шару відноситься до різних археологічних культур та епох. Так, фрагменти керамічних виробів, крім зазначеного періоду, належали межановіцькій, висоцькій культурам а також культурі лійчастого посуду, окрім того, виявлено незначну кількість фрагментів давньоруського часу.

Із культурного шару до зубрицької культури належали наступні вироби. Це, насамперед, верхня частина ліпної миски з ребристим переломом стінок тулуба, на сірій та лискованій поверхні якої є чорні плями, що свідчить про нерівномірність випалу посудини. Вінчик із заокругленим краєм відігнутий назовні, діаметром 16 см. Глиняна маса грудкуватої структури, чорного кольору, містить домішку подрібненого шамоту та піску. Товщина стінок коливається від 4 до 12 мм. Уламок денця ліпної посудини діаметром 15 см і товщиною 14 мм. Перехід в стінки тулуба увігнутий, злам темно-сірий. Зовнішня поверхня сіро-жовта, марка на дотик. В глиняній масі є домішки крупних зерен подрібненого шамоту. Доповнюють набір ліпного посуду 5 фрагментів стінок.

До пізньоримського часу належав фрагмент стінки кружальної посудини діаметром 28 см і товщиною 8 мм, що має щільну, добре очищену глиняну масу сірого кольору та 13 бочків ліпних посудин товщиною 7–13 мм, у яких зовнішня поверхня світло-коричнева (5 екз.), темно-сіра (2 екз.) і сіро-жовта, згладжена, злегка горбкувата. Глиняна маса щільна, з досить великим вмістом подрібненого шамоту. Уламки вінчиків ліпних горщиків різних типів. Один з них має потовщений, рівно зрізаний і трохи відігнутий назовні край діаметром 9 см і товщиною 11 см. Глиняна маса крихка, середнього випалу, з пустотами від вигорілих рослинних решток, містить включення подрібненого шамоту. На зрізі вінчика є конусоподібний наліп. Інший уламок вінчика діаметром 16 см і товщиною 6–9 см має світло-коричневу, згладжену зовнішню поверхню. Глиняна маса темно-сіра, щільна і містить домішки піску та подрібненого шамоту.

Рухомий матеріал із об'єкта 1, на відміну від матеріалів з культурного шару, відносився до одного хронологічного етапу – першої чверті I тис. н. е., а саме до липицької культури. У переважній масі це керамічні вироби – фрагменти посуду.

Фрагменти посуду, виявлені в цьому об'єкті за технологією виготовлення можна віднести до двох груп – ліпної та кружальної. У свою чергу фрагменти ліпного посуду належить до різних типів. Найбільшу групу складають уламки, які виготовлені із керамічної маси, що характеризується значним вмістом шамоту та поганим випалом. У нашому випадку це розтовчені природні мінерали (кварц, слюда). Крім того у тісто додано і подрібнену кераміку, частинки якої у діаметрі становили 2–3 мм. Від цих домішок поверхня посуду нерівна та горбкувата. Згідно з дослідженнями В. Цигилика така керамічна маса характерна для ліпного посуду підгрупи А¹⁰. Ці фрагменти здебільшого світло-брунатного кольору. За збереженими відносно великими фрагментами частину цього посуду можна зарахувати до другого та третього типів (рис. 8, 7) підтипу А. Вони характеризуються середніми розмірами із розхиленими вінцями та виділеними денцями¹¹.

Стосовно вінець, то вони у колекції представлені кількома видами. У частини фрагментів вони ледь виділені, горизонтально зрізані при завершенні, утворюючи ззовні дашкоподібний виступ, або ж заокруглені (рис. 8, 6). Частина ж фрагментів мала вінця відформовані у вигляді трьохгранного валика. Із зовнішньої сторони нижній край вінця додатково підправлений пальцевими підтисненнями (рис. 8, 7). Збережені придонні частини здебільшого мають виділене дно у вигляді валика із гострим ребром. Хоча у колекції знахідок присутні і денця з невідокремленим дном (рис. 8, 13). На збережених фрагментах цієї групи відсутні будь-які сліди від орнаментування.

Інша частина ліпного посуду належить до підтипу Б, оскільки виготовлена із порівняно кращої керамічної маси із незначною домішкою шамоту¹². Поверхня такого посуду добре заглажена. Фрагменти брунатного кольору і належали виключно боковинам.

В окрему категорію потрібно виділити фрагменти мисок, які також виготовлені ліпним способом, із керамічної маси з вмістом крупного піску та шамоту. Поверхня досить старанно вигладжена, коричнево-сірого кольору. Виявлені фрагменти варто зарахувати до зарубинецького типу. Один з них (рис. 8, 2) характеризується добре відігнутими назовні вінцями та різким заломом плечика, що переходить у придонну частину. Другий фрагмент мав також ребристий перелом стінок, але водночас високу шийку, яка завершувалася потовщеними та заокругленими вінцями. Відповідно перший фрагмент відноситься до першого типу мисок, а другий – до варіанту А третього типу.

Фрагментів кружального посуду в об'єкті виявлено значно менше. Це в основному фрагменти вінець, керамічна маса яких вирізняється доброю якістю, у ній відсутні грубі домішки, вона добре відмулена. Переважна більшість із них має майже вертикальну шийку, вінця при завершенні

заокруглені та потовщені. Виявлене денце належало горщику на кільцевій підставці (рис. 8, 14).

Один із фрагментів вінець дещо вирізнявся від загалу (рис. 8, 12). На плечиках у нього зберігся орнамент у вигляді двох наліпних пружків, шириною 3–5 мм, між якими знаходилася пролощена ламана лінія. Вінця у нього відведені назовні під кутом приблизно 45°. Варто зазначити, що в об'єкті виявлено також практично цілу форму горщика із схожими вінцями, але без дна (рис. 8, 5). Горщик мав біконічну форму із переломом приблизно посередині висоти. Верхня частина завершувалася вінцями, які були різко відведені назовні та потовщені та прикрашена пружком. Збережена висота горщика становить 17,5 см, а діаметр вінець 20 см. Аналогічні знахідки відомі й на інших пам'ятках регіону цього часу¹³.

Ще один фрагмент вінця кружального посуду належав грубостінній посудині. У профілі воно було наближене до “Т”-подібної форми, брунатного кольору. Цей фрагмент міг належати піфосоподібній посудині.

Крім фрагментів посуду до керамічних знахідок варто віднести й фрагменти вимазки, виявлені у ямі. На окремих із них добре збереглися відбитки від гілок та прутів. Це могли бути рештки надбудови над ямою. Окремим підтвердженням цього можуть бути і виявлені уламки пісковіку, які творили одне ціле із фрагментами вимазки під час вибирання заповнення.

Окрім того у ямі виявлено також пряслице біконічної форми з дещо заокругленими бочками (рис. 8, 9). Воно виготовлено із глини з домішками крупнозернистого піску та шамоту, брунатно-сірого кольору, висотою приблизно 2 см, діаметром 38 мм, діаметр внутрішнього отвору – 8 мм. Одна із площин втиснута у середину. З інших знахідок варто згадати ніж, довжиною 14 см, який практично зберігся повністю, але мав ушкоджену корозією поверхню. Він також характеризувався наявністю дугастої спинки, яка плавно переходила у черенок. Лезо досить широке, листковидної форми.

¹ Конопля В., Довгань П., Чайка Р. Розвідкові роботи в Жовківському районі // Львівський археологічний вісник. Львів, 1999. Вип. 1. С. 155.

² Висловлюємо щиро подяку Блажко Наталії Богданівні – асистенту кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи географічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, за проведення аналізу фізико-географічного розташування пам'яток археології Прилбичі-I, Гряди-II.

³ Баран В. Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра і Західного Бугу. Київ, 1981. С. 79–80.

⁴ Там само. С. 90

⁵ Там само. С. 86.

⁶ Сьмонович Э. Орнаментація черняховської кераміки // МИА. Москва, 1964. Вип. 116. С. 273, 275–283.

⁷ Минасян Р. Классификация ручного жернового постава (по материалам Восточной Европы) // СА. 1978. № 3. С. 102–104.

⁸ Баран В. Черняхівська культура... С 112; *Mączyńska M.* Zmierzch kultury przeworskiej // Wandalowie. Strażnicy bursztenowego szlaku / Red. J. Andrzejowski, A. Kokowski, C. Leiber. Lublin-Warszawa, 2004. S. 192.

⁹ Andrzejowski J. Okucia rogów do picia z młodszego okresu przedrzymskiego i okresów wpływów rzymskich w Europie środkowej i północnej // Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne. 1991. T. IV. S. 7–120.

¹⁰ Циглик В. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери (Племена липицької культури). Київ, 1975. С. 80.

¹¹ Там само. С. 81.

¹² Там само. С. 88.

¹³ Циглик В., Касюхнич В., Грибович Р. Поселення Стрілки I: результати дворічних досліджень // АДЛУ. Львів, 2004. Вип. 7. С. 213–214.

RESEARCH OF HORIZON OF ROMAN TIME IS ON SIGHTS OF PRYLBYCHI-I AND GRYADA-II

Taras MYLYAN
Oleg OSAULCHUK

The Institute of archaeology of the National academy of sciences of Ukraine
The research center is “Saving archaeological service”

In 2005 the Research center is “Saving archaeological service” the Institute of archaeology of the National academy of sciences of Ukraine was conducted saving archaeological excavations on the multi-layered settlements of Prylbychi-I and Gryada-II, where in a civilized manner-chronologic horizon of Roman time was fixed. As a result of researches found out tailings of surface and deepening economic complexes. Collectedly numerous ceramic material is fragments of the sculptured and pottery tableware, wares from metals. After characteristic features time of existence of settlement of Prylbychi-I certainly III–IV A. D. and Gryada-II – II–III A. D.

Key words: Roman time, settlement, ceramics, economic complex.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2006

Прийнята до друку 12.12.2006